

فصلنامه جامعه‌شناسی سبک زندگی، سال اول، شماره سوم، پاییز ۹۴، صفحات ۱۳۳-۱۷۳

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۰۷/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۳/۰۴

مطالعه جامعه‌شناختی ارتباط بین دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی (مورد مطالعه: زنان و مردان متأهل شهر سنندج)

کمال کوهی^۱

آرمان احمدی^۲

چکیده

امروزه سبک زندگی زیست‌محیطی در قالب روش زندگی مردم، اثرات فرهنگی و اجتماعی متنوعی در افراد جامعه بر جای گذاشته است. اهمیت موضوع یادشده تا حدی است که در عصر حاضر از آن به‌عنوان معمار هویت یاد می‌شود. لذا پرداخت به موضوع یادشده با لحاظ سازه تأثیرگذاری چون دینداری که با جامعه ایرانی در آمیخته است، اهمیت مضاعفی دارد. در همین راستا، تحقیق حاضر با تکیه به رویکرد متعارف علمی و با استفاده از تکنیک پیمایشی و فرمول نمونه‌گیری کوکران در بین ۵۳۲ نفر از زنان و مردان متأهل شهر سنندج به اجرا درآمده است. نتایج نشان داد که میانگین سبک زندگی زیست‌محیطی در بین جامعه آماری مورد مطالعه در حد متوسط به بالا بوده است؛ همچنین، نتایج حاصل از رگرسیون خطی گام‌به‌گام نیز نشان داد که در میان ابعاد سه‌گانه دینداری بعد مناسکی و بعد تجربی وارد مدل نهایی شده و بعد پیامدی دینداری از مدل خارج شده است. در مجموع دو بعد مناسکی و تجربی توانسته‌اند حدود ۱۶ درصد از واریانس متغیر سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان را تبیین نمایند.

کلید واژگان: سبک زندگی زیست‌محیطی، دینداری، دینداری مناسکی، دینداری تجربی، دینداری پیامدی، سنندج.

۱ - دانشیار جامعه‌شناسی و عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
k.koohi@tabrizu.ac.ir

۲ - کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز (نویسنده مسئول)
ahmadiarman168@yahoo.com

بیان مسئله

تفکر درباره اهمیت و ارزش طبیعت به اندازه جوامع انسانی قدمت دارد. آشکار است که انسان امروزی با مشکلات عدیده محیط زیستی روبه‌رو است که در طول تاریخ انسان بی‌سابقه می‌باشد. اگر زمانی استفاده از طبیعت امری معقول و اقتصادی تلقی می‌شد و حتی گاهی انسان‌ها به استفاده بی‌رویه تشویق می‌شدند، امروزه این امر، به مسئله و چالشی تبدیل شده است که تلاش‌هایی برای حل معضلات و بحران‌ها می‌طلبد. با استفاده بی‌رویه از طبیعت بروز بحران‌ها نیز اجتناب‌ناپذیر می‌باشد؛ به‌طوری‌که اندیشمندان و محققین به‌منظور تبیین و تحلیل و چرایی و چگونگی بحران‌ها، به ارائه تعاریف و شاخه‌های علمی جدیدی که ارتباط انسان با محیط‌زیست را مورد بررسی قرار دهد، برآمده‌اند. یکی از این شاخه‌ها جامعه‌شناسی محیط‌زیست می‌باشد. جامعه‌شناسی در مسیر رشد و پیشرفت خود در بیشتر رشته‌های علوم انسانی و طبیعی پنجره‌ای اجتماعی به آن حوزه را گشوده است. اتخاذ بینش چند رشته‌ای و میان‌رشته‌ای نیز به توسعه این فرایند کمک کرده و جامعه‌شناسی به‌مثابه ستونی بنیادی در کسب شناخت محیط زیستی جلوه‌گر شده است. در این میان جامعه‌شناسان بر اهمیت انکار نشدنی محیط‌زیست واقف شده و نقش اجتماعات انسانی را در حفظ یا تخریب محیط‌زیست مطرح کرده‌اند (حسین نژاد، ۱۳۹۲: ۱).

محیط‌زیست شهری نیز برای انسان اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا شهرنشینی فزاینده، افزایش میزان رشد شهرها و تبدیل شدن آنها به رایج‌ترین شکل انسان‌ها بیشترین تأثیر را بر محیط‌زیست گذاشته است. تراکم جمعیت شهری مصرف بیشتری را در پی داشته و آلودگی در شهرها به حدی رسیده که شهر به‌عنوان یکی از مراکز اصلی آلاینده

محیط‌زیست درآمده است (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۵۴). سبک خاص زندگی شهری نیز همچون نیاز بیشتر به سفر و حمل‌ونقل که میزان انرژی مورد نیاز را افزایش می‌دهد، از جمله تأثیرات شهر بر محیط‌زیست می‌باشد (بنی فاطمه و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۴). در فرهنگ فارسی معین، محیط به معنای احاطه‌کننده، دربرگیرنده و جای زندگی آدمی است که با مصدر زیستن به معنای زندگانی و حیات همراه می‌شود. بنابراین، محیط‌زیست، زیستن در محیطی می‌باشد که انسان را احاطه کرده است. ریشه اصطلاح انگلیسی محیط‌زیست به کلمه فرانسوی Environ می‌رسد که به معنی اطراف، احاطه شدن و حصار کشیدن می‌باشد (Barry, 1999:12). محیط زیست موقعیت یا پیرامون بیرونی افراد است، به ویژه موقعیت‌های که افراد در آن زندگی یا کار می‌کنند؛ پس محیط زیست، موقعیت بیرونی یا محیط پیرامونی اطراف افراد است (ساتن، ۱۳۹۲: ۱۵).

مسائل محیط زیستی می‌توانند به مسائل اجتماعی و اقتصادی دامن‌زنند و کلیت اجتماع را درگیر سازند. به طوری که این خطر جدی است که نابرابری‌های روزافزون و انحطاط منابع زیست‌محیطی هم درست به اندازه آشوب‌های بزرگ اجتماعی موجب تنش اجتماعی شود (هایامی، ۱۳۸۶: ۳۴). این مسائل همچنین می‌تواند بر سلامتی افراد تأثیر سوء بگذارد. زیرا به طور کلی عوامل مؤثر بر سلامتی چهار عامل می‌باشد که نسبت تأثیرشان بدین شرح است: عوامل وراثتی ۱۶ درصد، مراقبت‌های بهداشتی ۱۰ درصد، محیط‌زیست ۲۱ درصد و سبک زندگی ۵۱ درصد (علیزاده اقدم، ۱۳۸۸: ۱۰). این مطلب نشان می‌دهد که بعد از عامل سبک زندگی، محیط‌زیست است که تأثیر زیادی بر سلامت یا بیماری افراد دارد. از این رو، شناسایی و پیامدهای منفی و ناخوشایند مسائل زیست‌محیطی ضروری می‌باشد. از ابعاد مهم سبک زندگی، می‌توان

به سبک زندگی محیط زیستی اشاره کرد، چراکه امروزه مسائل زیست‌محیطی در صدر خبرهای جهان قرار دارد. این امر نه تنها به پیدایش بحران‌های محیط‌زیست در ابعاد محلی و جهانی دلالت دارد، بلکه نشان‌دهنده این است که آگاهی مردم از محیط‌زیست در سطح جهان، بحرانی و هشداردهنده است (بنی فاطمه و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۴). کشورهای جهان با سطح متفاوت توسعه‌یافتگی یا در حال توسعه، به انحای مختلف دست به تخریب محیط‌زیست زده و رفتاری غیرمسئولانه در برابر طبیعت اتخاذ کرده‌اند. گرم شدن زمین، پاره شدن لایه اوزن، افزایش تشعشعات اتمی، کاهش گونه‌های گیاهی و جانوری، فرسایش خاک، تخریب جنگل‌ها، آلودگی آب‌های زیرزمینی، انتشار گازهای سمی، افزایش زباله‌های صنعتی و غیرقابل بازیافت تنها نمونه اندکی از این بحران‌ها هستند. این در حالی است که حفاظت از محیط‌زیست، وظیفه تک‌تک انسان‌های روی کره زمین و افراد جامعه است؛ زیرا، زندگی انسان‌ها به محیط‌زیست وابسته است و تخریب محیط‌زیست در حقیقت نابودی زندگی بشر را به همراه خواهد داشت. از این رو، افراد نیاز دارند که از شرایط محیط‌زیست و نقش خود در تغییرات آن فهمی عمیق به دست بیاورند تا بتوانند سبک زندگی و رفتارهای اجتماعی خود را با اصول محیط‌زیست هماهنگ کنند. بنابراین، سخن گفتن از محیط‌زیست و بررسی ارتباط بین جامعه و محیط‌زیست تنها دغدغه آکادمیکی نیست، بلکه دغدغه‌ای نسبت به آینده جوامع بشری و زندگی میلیاردها انسان است و نشان‌دهنده به سر آمدن غفلت تاریخی و جامعه‌شناختی از طبیعت است (بنی فاطمه و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۴). امروزه تنها عوامل اقتصادی، مثل آنچه که مارکس می‌گفت، نمی‌تواند تعیین‌کننده شیوه زندگی افراد باشد و عوامل دیگر یا به

تعبیر بوردیو سرمایه‌های دیگری چون سرمایه فرهنگی، اجتماعی، مذهبی و نمادین نیز برکنش و سبک زندگی انسان‌ها مؤثرند، بنابراین، دین نیز به‌عنوان یکی از سرمایه‌های اصلی جامعه باعث می‌شود که افراد متأثر از آن بتوانند نگرش‌ها، رفتارها و در نهایت سبک زندگی خود را از دیگران متمایز کنند (نصرتی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۵). با نگاهی ژرف به جامعه متوجه می‌شویم مدرنیته سامانه اجتماعی مبتنی بر اخلاق منبعث از آموزه‌ها و مناسک دینی جامعه‌مان را بر هم زده است و توسعه عقلانیت، پایه‌های قطعیت را به شدت سست کرده و به تفاوت‌های فردی در تفکر و سبک‌های زندگی میدان داده است. این توسعه عدم قطعیت و فردگرایی در جهان مدرن با تمایل ادیان به حقایق دینی قطعی و همچنین یکسانی سبک زندگی در تعارض قرار گرفته و تغییراتی در ذهن و ضمیر افراد و مختصات نهادهای دنیای جدید به وجود آورده است (فیروز جاه رحمانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰). با توجه به اینکه هر فرد در جامعه امروزی مختار است که سبک زندگی خاصی را برای خود برگزیند و به صورت مداوم و به تبعیت از برخی عوامل تغییر دهد، شهر سنندج به‌عنوان یکی از شهرهای پرجمعیت که در آن به دلیل وجود کارخانه‌های صنعتی انواع آلودگی از نوع شیمیایی و سمی تولید می‌شود و با توجه به تراکم جمعیت، میزان مصرف و تولید زباله در سطح بالا می‌باشد، اهمیت دیگر موضوع در این است که شهرها و شهروندان نیاز دارند که اثرات فعالیت‌هایشان را بر محیط‌زیست بشناسند و مطابق با اصولی رفتار کنند که آسیب‌های محیط زیستی را به حداقل برسانند؛ هر شهری نیاز دارد که فهمی گسترده از زیست‌بوم خود و روابطش با زیست‌بوم‌های دیگر بدست آورد. بنابراین، سؤال مورد نظر این است که سبک زندگی زیست‌محیطی زنان و مردان متأهل شهر سنندج در چه حدی است؟ آیا

متغیر دینداری و ابعاد آن (دینداری مناسکی، تجربی و پیامدی) می‌تواند سبک زندگی زیست‌محیطی افراد مورد مطالعه را تبیین کنند؟

مبانی نظری

مفهوم سبک زندگی اولین بار در سال ۱۹۲۹ توسط آلفرد آدلر^۱، روان‌شناس اجتماعی، مطرح شد. و پس از یک دوره افول، مجدداً از سال ۱۹۶۱ مورد اقبال اندیشمندان به خصوص جامعه‌شناسان قرار گرفت. در ادبیات جامعه‌شناسی از مفهوم سبک زندگی دو برداشت و مفهوم‌سازی وجود دارد، یکی مربوط به دهه ۱۹۲۰، که سبک زندگی معرف ثروت و موقعیت اجتماعی افراد و غالباً به‌عنوان شاخص تعیین طبقه اجتماعی به کاررفته است. دوم به‌عنوان شکل اجتماعی نوینی که تنها در متن تغییرات مدرنیته و رشد فرهنگ مصرف‌گرایی معنا می‌یابد و در این معنا سبک زندگی راهی است برای تعریف ارزش‌ها و نگرش‌ها و رفتارهای افراد که اهمیت آن برای تحلیل‌های اجتماعی روزبه‌روز افزایش می‌یابد (مجددی و همکاران: ۱۳۸۹، ۱۳۲). میشل سوبل^۲ در مورد سبک زندگی می‌گوید که سبک زندگی پدیده‌ای ملموس، قابل مشاهده و یا قابل استنتاج از مشاهده است. پدیده‌ای که به بارزترین وجه در الگوهای مصرف خود را نشان می‌دهد (Sobe, 1981:28). دیوید چانی^۳ (۱۹۹۶) سبک‌های زندگی را مشخصه‌هایی از دنیای مدرن می‌داند. از نظر او افرادی که در جوامع مدرن زندگی می‌کنند، از مفهوم سبک زندگی جهت توصیف اعمال خود و سایرین استفاده می‌کنند؛ یعنی سبک‌های زندگی الگوهای از کنش هستند که افراد را

1 - Addler

2 - Michelle Sobel

3 - David Chany

از یکدیگر متمایز می‌کنند (Chaney, 1996:4). مایک فدرستون^۱ چرخش و تحول به سمت مفهوم سبک زندگی را با زیباشناختی کردن زندگی روزمره همراه می‌داند و معتقد است که این فرآیند به دلیل ناپایدار شدن زندگی روزمره از طریق اشباع بیش‌ازحد آن فرهنگ‌های مصرفی حائز اهمیت است (Featherstone, 1991:83). سبک زندگی همچنین به مدت‌زمانی که یک فرد برای انجام فعالیت‌های روزمره زندگی خود صرف می‌کند، اشاره دارد. در این تعریف فعالیت‌های روزانه، مؤلفه‌های سبک زندگی محسوب می‌شوند که از جهت‌گیری‌های ارزشی افراد سرچشمه می‌گیرند. به‌عنوان مثال، افرادی که تمایلات مادی‌گرایانه دارند، بیشتر وقت خود را در مرکز خرید و مغازه‌ها می‌گذرانند (Gatersleben, 2009:53). بر اساس تعریف لسی^۲ و همکارانش که سبک زندگی، عبارت است از رفتارهایی که با قشربندی حیثیتی و اعتباری مرتبط است، سبک زندگی، فقط آنچه یک فرد دارد، نیست بلکه چگونگی نمایش آن‌ها توسط فرد است. سبک زندگی هم‌الگوی مصرف را شامل می‌شود و هم قدرتی که از این ناحیه کسب می‌شود. سلیقه، آداب معاشرت و مد نشانه‌های داشتن جایگاهی در نردبان اجتماعی و نمادهای مرتبط با سبک زندگی هستند (Leslie & Larson, 1994:368).

وبر واژه سبک زندگی را جهت اشاره به شیوه‌های رفتار، لباس پوشیدن، سخن گفتن، اندیشیدن و نگرش‌هایی که مشخص‌کننده گروه‌های منزلتی متفاوت بودند، به کار گرفت. وبر در تحلیلی چندبعدی به سه مفهوم سبک زندگی یا سبک مند شدن

---

1 - Mike Featherstone

2 - Less

زندگی، تدبیر زندگی و بخت زندگی اشاره می‌کند. وی خصیصه اصلی سبک زندگی را انتخابی بودن آن می‌داند که محدود به برخی مضایق ساختاری است و این محدودیت‌ها اقتصادی و اجتماعی‌اند. وبر کارکرد دوگانه‌ای برای سبک زندگی قایل است. از یک طرف موجب تفاوت بین گروهی می‌شود و به برتری‌های منزلتی و طبقاتی مشروعیت می‌بخشد و از سوی دیگر موجب انسجام بخشیدن درون گروهی می‌شود. به نظر او سبک زندگی بیش از آنکه بر تولید استوار باشد، بر شباهت الگوهای مصرف استوار است (فاضلی، ۱۳۸۲: ۸۸). جنسن^۱ معتقد است که بیشتر اوقات این مفهوم بدون آنکه به‌طور دقیق معنای روش زندگی را بدهد، مورد استفاده قرار می‌گیرد و در ادبیات این واژه، به روش‌های مختلف تعریف شده و اینکه در چهار سطح جهانی، ملی، منطقه‌ای و فردی قابل اندازه‌گیری است (Jensen: 2007). از نظر گیدنز^۲، سبک‌های زندگی رفتارهای عادی روزمره هستند که در قالب عادات لباس پوشیدن، خوردن، محیط‌های موردپسند برای تعامل با دیگران، خود را نشان می‌دهد. اما این رفتارهای عادی روزمره در پرتو ماهیت متغیر تشخیص در معرض تغییر هستند. هر یک از تصمیمات ریزودرستی که یک فرد روزانه اتخاذ می‌کند، این که چه پوشد، چه بخورد، در محل کار چگونه رفتار کند، با چه کسی ملاقات کند، به چنین امور عادی کمک می‌کند. هر چه محیطی که فرد در آن زندگی می‌کند، مدرن‌تر باشد، به همان میزان دغدغه‌های سبک زندگی در مرکز تشخیص (هویت) فرد قرار می‌گیرند، بیشترند (شهابی، ۱۳۸۶: ۳۷). گیدنز معتقد است که انسان تحت فشار ساختار اجتماعی سبک زندگی را بیشتر تقلید می‌کند. به نظر او در دنیای متجدد کنونی، همه ما نه فقط از

1 - Jensen

2 - Gedenz

سبک‌های زندگی پیروی می‌کنیم، بلکه به تعبیر دیگر ناچار به این پیروی هستیم. در حقیقت ما انتخاب دیگری به جزء گزینش نداریم. به نظر وی هرچه وضع و حال جامعه و محیطی که فرد در آن به سر می‌برد بیشتر به دنیای مابعد سنتی تعلق داشته باشد، سبک زندگی او نیز بیشتر با هسته واقعی هویت شخصی‌اش، و ساخت و همچنین با تجدید ساخت آن سروکار خواهد داشت (گیدنز، ۱۳۸۲: ۵۶). بوردیو^۱ درباره شکل‌گیری سبک‌های زندگی نظریه‌ای منسجم ارائه داده است. بوردیو سبک زندگی را نتیجه قابل‌رؤیتی از ابراز عادت می‌داند از نظر او همه‌چیزهایی که انسان را احاطه کرده است مثل مسکن، اسباب و اثاثیه، کتاب‌ها، سیگارها، عطرها، لباس‌ها و غیره بخشی از سبک زندگی او می‌باشند. مطابق مدلی که او ارائه کرده است، شرایط عینی زندگی و موقعیت فرد در ساختار اجتماعی به تولید منش خاص منجر می‌شود و منش دو دسته نظام، است. نظامی برای طبقه‌بندی اعمال و نظامی برای ادراکات و شناخت‌ها (قریحه‌ها). نتیجه نهایی تعامل این دو نظام، سبک زندگی است. سبک زندگی همان اعمال و کارهایی است که به شیوه‌ای خاص طبقه‌بندی شده و حاصل ادراکات خاص هستند. او با نشان دادن اینکه سبک‌های زندگی محصول منش‌ها و خود منش‌ها نیز تابعی از انواع تجربه‌ها و ازجمله تجربه آموزش رسمی هستند و با بیان این نکته که الگوهای مصرف اصلی‌ترین بروز سبک‌های زندگی‌اند، ارتباط میان آموزش رسمی در ساختار سرمایه‌داری و بازتولید آن را تحلیل کرد. عمده‌ترین میراث اندیشه بوردیو برای جامعه‌شناسی مصرف و تحلیل سبک‌های زندگی، تحلیل ترکیب انواع سرمایه برای تبیین الگوهای مصرف، بررسی فرضیه تمایز یافتن طبقات از طریق الگوهای

---

1 - Bourdieu

مصرف و مبنای طبقاتی قرایح و مصرف فرهنگی است (فاضلی، ۱۳۸۲: ۵۶). به‌طور خلاصه، سبک زندگی به روش زندگی مردم، ارزش‌ها اجتماعی، فعالیت‌ها، الگوها رفتاری و عادات افراد در سراسر زندگی اطلاق می‌شود که نشان‌دهنده جامعه‌پذیری افراد و فرهنگ جامعه است. با توجه به این‌که امروزه آلاینده‌های محیط‌زیست بیشتر شده است و به مسائل بغرنج منتهی شده‌اند، به رهیافت‌های نوینی در قبال محیط‌زیست نیاز داریم. یکی از این رهیافت‌های سبک زندگی زیست‌محیطی می‌باشد. از نظر مارکس، سرمایه‌داری، بیگانگی انسان از طبیعت را موجب شده و طبیعت را به کالایی برای تولید ثروت تنزل داده است. وی تأثیر سرمایه‌داری بر محیط‌زیست را این‌گونه بیان می‌کند: به‌محض اینکه تولید بر پایه سرمایه استوار شد از یک‌طرف صنعت به افزایش مازاد و کار ارزش‌آفرین کمک کرد و از سوی دیگر نظامی ایجاد شد که از قابلیت‌های طبیعی و بشری سوءاستفاده می‌کند. شیوه تولید سرمایه‌داری همچنین تسلط انسان بر طبیعت را تخریب آن همراه است. به‌طوری‌که مشکلات محیط‌زیستی پی‌آمد شیوه رایج تولید در جهان امروز و حل این مشکلات دشوار است (حسین‌نژاد، ۱۳۹۲: ۱۳). گیدنز معتقد است جهان مدرن باعث تغییر شکل طبیعت شده است و ترکیبی از سرمایه‌داری و صنعت‌گرایی که ارتباط تاریخی با یکدیگر دارند، مسئول تخریب زیست‌محیط هستند. از این‌رو، گیدنز شهرنشینی مدرن را عاملی در تخریب می‌داند و چنین بیان می‌کند که صنعتی شدن همراه با گسترش شهرنشینی به‌اندازه‌ای رشد کرده است که انسان‌ها را از طبیعت دور ساخته است و آن‌ها را در محیط ساخته دست‌خود محبوس ساخته است و بیشتر مسائل محیط‌زیستی در نتیجه فعالیت‌های شهرنشینی بوده است (گیدنز، ۱۳۸۲: ۳۳۹). ال‌ریش بک خاطر نشان کرده است که مسائل زیست

محیطی اهمیت چشمگیری یافته اند، زیرا با افزایش آگاهی، طبیعت نمود سیاسی پیدا کرده و تمایز سفت و سختی میان طبیعت و جامعه از بین رفته است. این نیست که دیگر طبیعت واقعی وجود نداشته باشد، بلکه دقیقاً همان چیزهایی که قبلاً تصور می شد (طبیعی) بوده و لذا، خارج از جامعه انسانی قرار می گرفته‌اند، اکنون بخشی از جامعه تلقی می‌شوند (ساتن، ۱۳۹۲: ۱۹۴). سبک زندگی محیط زیستی دلالت بر رفتارها، الگوها و عاداتی دارد که در پیوستگی و هماهنگی با محیط بوده و از آسیب به آن اجتناب می‌ورزند (بنی فاطمه و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۸). بر این اساس، سبک زندگی زیست‌محیطی هر فرد توسط ارزش‌های وی تعیین می‌شود. هرچند تعریف ثابتی از سبک زندگی در علوم اجتماعی وجود ندارد، اما این واضح است که سبک زندگی پیوند اجتناب‌ناپذیر با رفتار دارد. رفتارهای حمایتی از زیست‌محیطی و رفتارهای مصرفی، کنترل میزان مصرف و تولید جوامع و هماهنگی آن با ساختار طبیعت، ایجاد فرهنگ مصرف به جای ایدئولوژی فرهنگ، خودآگاهی زیست‌محیطی می‌تواند سبک زندگی زیست‌محیطی را به وجود بیاورند (حسین نژاد، ۱۳۹۲: ۴۳). از این رو، سبک زندگی محیط زیستی به سبک زندگی ای گفته می‌شود که با اجتناب از آسیب زدن به محیط‌زیست و جلوگیری از مشکلات زیست‌محیطی، تضمین‌کننده حد بالای سلامت محیط‌زیست باشد. همچنین، این موضوع دربردارنده الگوهایی از رفتار است که با زیست‌بوم هماهنگ بوده و چرخه طبیعی زیست‌بوم را مختل نمی‌سازد (بنی فاطمه و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۸). به عبارتی، رساتر سبک زندگی محیط زیستی به الگوهای رفتاری همسو با طبیعت، تفکیک زباله‌ها، مدت‌زمانی که یک شهروند برای مسائل محیط‌زیست صرف می‌کند و حمایت از جنبش‌های محیط‌زیست گفته می‌شود

که با سلامت فردی، پیدایش مسائل محیط زیستی و حل آن‌ها ارتباط دارد.

از متغیرهای تأثیرگذار بر سبک زندگی دینداری می‌باشد دینداری مفهومی است که تعریف آن دشوار می‌باشد و همه افرادی که با آن به‌عنوان موضوعی از تحقیقات علمی برخورد داشته‌اند از آن به‌عنوان مفهومی دشوار یاد نموده‌اند. به همین خاطر، مدل‌ها و تعاریف متفاوتی از آن وجود دارد (Paraschiva, 2011: 357). تحقیقات درباره دینداری نشان می‌دهد که دینداری یک تجربه یک‌بعدی در زندگی افراد نیست و مستلزم بیش از یک بعد است و ابعاد متفاوتی را شامل می‌شود. دین از متغیرهای اساسی است که اغلب صاحب‌نظران و اندیشمندان آن به‌عنوان یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار بر شکل، نوع و روند تغییرات اجتماعی و بر روی افراد مورد تأیید قرار داده‌اند. اهمیت این موضوع از آنجایی است که دینداری دارای کارکردهای و اثرات ویژه‌ای در تمام زوایای زندگی بشر است، چراکه افراد، دیندار بسیاری از کنش‌ها، افکار، شیوه زندگی، ارزش‌ها و حالت‌های خود را بر اساس دین تعیین نموده و دین را ناظر بر زندگی خود می‌دانند (نیازی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۷). یکی از نکات محوری اسلام؛ پیوند میان ایمان و محیط پیرامون آدمی است. از آنجایی که انسان جانشین خداوند در روی زمین می‌باشد، تنها انسان‌هایی می‌توانند اهل ایمان و عمل صالح باشند که در آبادانی و عمران زمین همت کنند. انسان وقتی به مقام خلیفه‌اللهی خود آگاه باشد و وقتی از انبیای الهی تبعیت کند؛ پرواضح است که حفظ و نگهداری از محیط اطرافش رو از واجبات می‌دانند و واضح است که بسیاری از مشکلاتی که در زمینه تخریب محیط‌زیست دیده می‌شود؛ ثمره‌ی عملکرد افرادی که به هیچ اصولی پایبند نیستند (فولتز و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۱).

به اعتقاد دورکیم^۱، دین یک نظام یکپارچه عقاید و اعمال به چیزهای مقدس است (کوزر، ۱۳۷۳: ۱۹۷). دین یک پدیده سراسر جمعی و وسیله‌ای است که انسان‌ها را به همدیگر پیوند می‌دهد. دین چیزی جز نیروی جمعی جامعه بر افراد نیست. دین نظام فکری است که افراد، جامعه را به وسیله باز می‌نمایند و روابط مبهم و در ضمن صمیمانه‌شان را با جامعه، از این طریق بیان می‌کنند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۴۰). نظر ماکس وبر^۲، دین اساساً پاسخی به دشواری‌ها و بی‌عدالتی‌های زندگی است و می‌کوشد تا این ناکامی‌ها را توجیه کند و در نتیجه، انسان‌ها را به کنار آمدن با آن‌ها قادر می‌سازد و در برابر این مشکلات به آن‌ها اعتماد به نفس می‌بخشد. مفاهیم مذهبی بر اثر این واقعیت پدید می‌آیند که زندگی اساساً مخاطره‌آمیز و نامطمئن است. بی‌اطمینانی به این معنا است که انسان‌ها برخی از چیزها را آرزو می‌کنند، ولی آرزوهایشان برآورده نمی‌شود، تنش ناشی از این اختلاف، سرچشمه معناست. دین کوششی برای کنار آمدن با واقعیت‌های ناگوار است. از طریق آموزه‌های مذهبی چنین وانمود می‌شود که بی‌عدالتی‌های آشکار جهان، تنها ظاهری‌اند. به نظر وبر در جوامع ابتدایی میل به بقا و بر خورداری در این جهان مادی، برانگیزاننده رفتار مذهبی است (علیزاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰).

دین در نگاه بوردیو به‌عنوان ساختار ذهنی برخاسته از منش فرد است و دین را در قالب نظریه عملش، به‌عنوان میدانی نسبتاً خودمختار در درون میدان وسیع قدرت در نظر می‌گیرد و بر سیالیت و پویایی‌های آنچه ساختارها و محتوا را در این میدان

---

1 - Durkheim

2 - Max Weber

تشکیل می‌دهند، تأکید می‌کند و در این میدان دو طبقه در نظر می‌گیرد که عبارت‌اند از: تولیدکنندگان معتبر دینی یا متخصصان دینی که برای تولید، عرضه و بازتولید کالاها و پیام‌های دینی تلاش می‌کنند و افراد عادی که به‌طور عینی مصرف‌کننده و تقاضاکننده این کالاها و پیام‌ها هستند و عمل دینی (دینداری) توسط آن‌ها صورت می‌پذیرد (Bradford, 2003: 15). در نگاه بوردیو، عمل دینی (دینداری) نیز از رابطه دیالکتیک میدان و منش دینی به دست می‌آید. از نظر وی، کلیسا نوعی منش دینی را که متناسب با ساختار اجتماعی باشد، به جامعه تحمیل می‌کند پس افراد مختلف با سرمایه‌های متفاوت مذهبی (میزان پایین یا بالای دینداری) دارای ترجیحات و ذائقه‌های متمایز و تا حدی متضاد در نحوه خوراک، پوشاک، اوقات فراغت، مدیریت بدن و ... می‌شوند. درنهایت، سبک‌های زندگی آن‌ها تحت نفوذ دین، یا کاهش نفوذ دین شکل سنتی یا مدرن می‌گیرد (Matthew et al, 2009:156).

لنسکی^۱ یکی از اولین نظریه‌پردازان در مورد ابعاد دینداری است که یک مدل چهاربعدي را ارائه داده است. ابعاد این مدل عبارتند از: ۱- بعد معاشرتی که شامل کارهای مذهبی از جمله، کمک کردن برای آماده‌سازی و اجرای مراسم مذهبی و نماز است ۲- بعد اجتماعی که مربوط به فراوانی بعد معاشرتی می‌باشد ۳- بعد اعتقادی که به پذیرش عقلانی آموزه‌های دینی اشاره دارد ۴- بعد عبادت که شامل صمیمیت و همدلی خصوصی یا شخصی با خدا از طریق دعا، تفکر و رفتار دینی است (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۵). در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ قرن بیستم نیز دو جامعه‌شناس آمریکایی گلاک و استارک تعهد دینی و ابعاد دینداری را مورد بررسی قرار داده

---

1 - Lnsky

و چندین بعد از دینداری را از یکدیگر متمایز ساختند. چهارچوب پیشنهادی گلاک و استارک که شامل پنج بعد است عبارت است از: ۱- بعد ایدئولوژیک (اعتقادات) ۲- مناسکی (انجام رفتار مذهبی) ۳- تجربی (احساسات، ادراکات) ۴- فکری (دانش) ۵- پیامدی (Azam, 2010:179) به نقل از عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۶).

مبانی تجربی

مهدوی و ریاحی (۱۳۸۲) در تحقیقی تحت عنوان عوامل فرهنگی و اجتماعی در تقابل و تعامل با محیط‌زیست: مطالعه موردی شهر اراک که به روش پیمایشی انجام گرفته است به این نتایج دست یافته‌اند که از لحاظ متغیر سن، جوانان برخلاف افراد مسن نسبت به ایجاد یا حفظ فضای سبز علاقه‌ای ندارند. ساکنان علاوه از مسائلی که صنعتی شدن فزاینده شهر به وجود آورده، از عدم وجود آگاهی زیست‌محیطی و عدم ارائه اطلاعات از طریق رسانه‌های جمعی سخن گفته و فرهنگ‌سازی در خصوص محیط‌زیست را دارای اولویت دانسته‌اند.

کاتزگرو^۱، نیز در خصوص ارتباط دین و سبک زندگی نشان داده است که در آلمان، اسرائیل و ایتالیا هر قدر که افراد دیندارترند، کمتر در فعالیت و مصرف فرهنگی متعالی مشارکت می‌کنند، اما در امریکا و سوئد کاملاً برعکس است. وی از مطالعات خود نتیجه می‌گیرد که تفاوت کاملاً معناداری میان سبک زندگی افراد دیندار و افراد دارای گرایش‌ها سکولاریستی وجود دارد (فاضلی، ۱۳۸۲).

آزاد ارمکی و شالچی (۱۳۸۴) در مقاله «دوجهان ایرانی: مسجد و کافی‌شاپ» به بررسی مقایسه‌ای دو سبک زندگی در میان جوانان منطقه ۳ شهر تهران می‌پردازند. سبک زندگی اصول‌گرایی انقلابی که متأثر از ارزش‌های انقلاب اسلامی است و اجتناب از روابط با نامحرم و دوری از مدگرایی و مصرف‌گرایی غربی و تأکید بر هویت اسلامی در مقابل هویت غربی از ویژگی‌های این سبک است و سبک زندگی پسامدان که مدگرایی، مصرف‌گرایی و مصرف‌گرایی غربی و ارتباط با جنس مخالف از جمله ویژگی‌های این سبک است.

احمدی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی تحت عنوان بررسی سبک زندگی و عوامل مرتبط با آن در بین دانشجویان مرکز جامع علمی- کاربردی زندان تبریز که تحقیق به روش پیمایشی انجام گرفته است که با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه برابر با ۱۹۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی به عنوان نمونه انتخاب شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد رابطه معناداری بین متغیرهای سرمایه فرهنگی، سرمایه اقتصادی، دینداری، محرومیت نسبی به‌عنوان متغیر مستقل و سبک زندگی به‌عنوان متغیر وابسته وجود دارد.

کرم قهی و همکاران (۱۳۹۲)، در تحقیقی تحت عنوان سنجش بررسی رابطه دینداری و سبک زندگی (مطالعه موردی زنان ۲۰ ساله و بیشتر ساکن شهر تهران) که به شیوه پیمایشی انجام شده است. نتایج تحقیق نشان داد همبستگی میان دینداری و سبک زندگی ($r=0/162$) در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی دار بوده است.

بنی فاطمه و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی تحت عنوان بررسی ارتباط سرمایه

اجتماعی و سبک زندگی محیط زیستی در بین شهروندان شهر تبریز که به شیوه پیمایشی و نمونه ۶۶۶ نفری انجام گرفته است به این نتایج دست یافته‌اند که از بین ابعاد سه‌گانه سرمایه اجتماعی، ابعاد مشارکت و انسجام اجتماعی رابطه معناداری با سبک زندگی محیط زیستی نشان داده‌اند اما بعد اعتماد اجتماعی رابطه معناداری را نشان نمی‌دهد و از دیگر نتایج تحقیق این است که، بین سرمایه اقتصادی و سبک زندگی محیط زیستی رابطه معناداری وجود ندارد.

مینکلر^۱ و همکارانش (۲۰۰۴) به بررسی هویت مذهبی و مصرف پرداخته‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که در مصرف فقط انگیزه افراد برای خرید و استفاده از کالاهای مختلف حرف اول را نمی‌زند، بلکه ورای نیازها و مصرف کالاهای فرهنگی، انتخاب و رسیدن به آن نیروهای دیگری هم هستند که دخالت می‌کنند یکی از مهم‌ترین این‌ها هویت مذهبی است. همچنین، آن‌ها بیان کرده‌اند که، بعضی عادات و نحوه پوشش مذهبی افراد مانند حجاب زنان مسلمان به اعتقادات این افراد و هنجارهای دینی آن‌ها برمی‌گردد که این افراد نه بر اساس نظریه‌های مانند کنش عقلانی بلکه بر اساس اعتقادات دینی خود این نوع مصرف را برگزیده‌اند (Minkler et al, 2004).

کاهله^۲ و همکارانش به بررسی مذهب، تعصب مذهبی و ارزش‌ها در رفتار مصرف‌کنندگان در بین ۱۵۰۰ نفر از مردم سنگاپور پرداخته‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که مذهب و تعصب مذهبی تأثیر معنی‌داری بر نگرش‌ها و رفتار مصرفی

---

1 - minkler

2 - kahle

افراد دارد. یکی از دلایل تأثیرگذار بودن مذهب این است که افراد را به‌طور بالقوه از کودکی جامعه‌پذیر می‌کند و این جامعه‌پذیری بر هویت افراد و نحوه زندگی و رفتار مصرفی آن‌ها اثر می‌گذارد و همچنین تعصب مذهبی باعث می‌شود که افراد سعی کنند به اعتقادات خود پایبند باشند. پس مذهب راهنمایی برای انتخاب افراد و ارزش‌های آن‌هاست (Kahle et al, 2005).

تابلر^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان رفتار مصرف‌کنندگان سبز؛ درصد بررسی میزان اطلاعات افراد نسبت به محیط زیست و آثار کالاهای مصرفی آنان بر محیط زیست می‌باشند. آنان به این نتیجه رسیده‌اند که افراد نسبت به گذشته بیشتر درباره آثار مخرب گازهای گلخانه‌ای آگاه گشته‌اند. نتایج تحقیق حاکی از تأثیر بسیار مؤثر این آگاهی در شیوه مصرف افراد دارد (Tabler, 2011).

ازلر^۲ (۲۰۱۵) در تحقیقی تحت عنوان در نظر گرفتن بحران در آینده به عنوان پیش‌بینی‌کننده رفتار زیست‌محیطی (مدارک و شواهد از یک مطالعه جمعیتی) که به شیوه پیمایشی انجام گرفته است به این نتیجه رسیده است که بحران در آینده به عنوان پیش‌بینی‌کننده رفتار زیست‌محیطی بخش قابل توجهی از رفتار زیست‌محیطی را رقم می‌زند و این امر به واسطه نگرانی‌های زیست‌محیطی می‌باشد (Enzler, 2015).

دیتز^۳ و همکاران در پژوهشی تحت عنوان مبانی ساختاری و روانشناسی اجتماعی ملاحظات محیط‌زیستی به چهار عامل توجه کرده‌اند. چهار عامل عبارتند از: عوامل

---

1 - Tabler

2 - Enzler

3 - Dietz

ساختاری و تجارب اولیه اجتماعی شدن، جهان‌بینی عام و ایدئولوژی راجع به انسان و محیط‌زیست، نگرش و باور به محیط‌زیست، و رفتارهای مربوط به محیط‌زیست. نتایج نشان داد که آموزش ارتباط مثبتی با رفتارهای زیست‌محیطی دارد، سن پاسخگویان ارتباط خاصی را با ملاحظات زیست‌محیطی نشان نداد و از دیگر نتایج تحقیق اینکه زنان بیشتر از مردان طرفدار محیط‌زیست بوده‌اند (Dietz et al, 1998).

چهارچوب نظری تحقیق: در زمینه تشریح سبک زندگی و عوامل مرتبط با آن از جمله دینداری و ابعاد آن نظریات متفاوتی ارائه شده است که هر کدام گوشه‌ای از واقعیت آن را تبیین می‌کند. در این پژوهش از نظریات اندیشمندان و جامعه‌شناسان متعدد جهت تبیین ارتباط بین متغیرهای تحقیق از نظریه وبر، نظریه دورکیم، بوردیو در حوزه دین و دینداری نظریه وبر، گیدنز و بوردیو در حوزه سبک زندگی استفاده شده است. نظریه‌های اجتماعی در رویکردهای اخیر بیشتر به روش‌هایی توجه دارد که از رهگذر آن‌ها سبک‌های زندگی متفاوت و گاه متضادی به تصویب می‌رسد. زیرا، در حال حاضر به تبعیت از، پیر بوردیو، تمایزی سنتی بین طبقه و منزلت وجود دارد که مبین توجه به اختلافات اجتماعی ناشی از روش‌های مصرف به‌جای روش‌های تولید است، در نتیجه می‌توان گفت که سبک زندگی نوعی عملکرد است که افراد با استفاده از آن جایگاه و پایگاهشان را در نظام اجتماعی مشخص می‌کنند و هر آن چیزی که افراد بر اساس آن به شیوه زندگی خود می‌پردازند نظیر سلیقه، نحوه سخن گفتن، مدارک تحصیلی، موسیقی، تئاتر، شرکت در مهمانی‌ها، لباس و پوشاک، و... را شامل می‌شود. وی معتقد است که افراد مختلف با سرمایه‌های متفاوت مذهبی (میزان پایین یا بالای دینداری) دارای ترجیحات و ذائقه‌های متمایز و تا حدی متضاد

در نحوه خوراک، پوشاک، اوقات فراغت، مدیریت بدن و ... می‌شوند و در نهایت سبک‌های زندگی آن‌ها تحت نفوذ دین، یا کاهش نفوذ دین شکل سنتی یا مدرن می‌گیرد. بر اساس کنش وبر، دنیای اجتماعی را باید از زاویه افکار مردم، به‌خصوص هنجارها و ارزش‌ها مشاهده نمود. بر مبنای این ایده تأثیرات باورها و عقاید دینی افراد برای حوزه‌ای از دنیای اجتماعی، یعنی سبک زندگی، مورد بررسی قرار خواهد گرفت. دورکیم معتقد است که دین نظام فکری است که افراد جامعه را به وسیله آن به هم پیوند می‌زند. وبر نقش نظام فرهنگی و ارزش‌ها و هنجارهای مورد تأیید این نظام را بر کنش‌های افراد، مهم و اساسی ارزیابی می‌کند. از دیدگاه وبر، تمایلات فرد یا جمع جهت کنش را تعیین و منبع در دسترس که پیوند با عامل ساختاری، فرصت‌های زندگی فرد یا جمع را پدید می‌آورند بستر بروز کنش را فراهم می‌کنند. وبر این توانایی بالقوه را در دین می‌بیند که بتواند بر رفتار مردم و شیوه تفکر ایشان اثر بگذارد و معتقد است که (ایده‌ها، نیروهای مؤثر در تاریخ هستند). نظریه کنش وبر، تأثیر دینداری (التزام به باورها و عقاید دینی و به‌موجب آن اعمال دینی) بر سبک زندگی (اعمال و کنش‌های روزمره افراد) را معنادار و ممکن می‌سازد. بر این مبنای سبک و شیوه زندگی که شامل مجموعه عقاید، باورها و عواملی که هر فرد، زندگی خود را بر اساس آن تنظیم می‌نماید تا حد بسیاری متأثر از اعتقادات و ارزش‌های دینی و نیز مناسک و فعالیت‌های اجتماعی مذهبی می‌باشد، چرا که بسیاری از افراد دیندار بسیاری از شیوه‌های زندگی خود را بر اساس دین تعیین می‌نمایند. حال با لحاظ موارد مطروحه در بالا می‌توان استنباط کرد که چالش‌هایی که در زمینه محیط‌زیست، سبک زندگی سالم مطرح می‌شود، از طریق دین و دین‌داری بر همه ملل تأثیرگذار بوده و

نتایج تحقیقات پیشین نیز گویای تلاش و چالش نهادهای دینی در زمینه بهبودی سبک زندگی به‌ویژه سبک زندگی زیست‌محیطی است. به همین جهت، فرضیه‌های ذیل برای آزمون و سنجش تدوین شده‌اند:

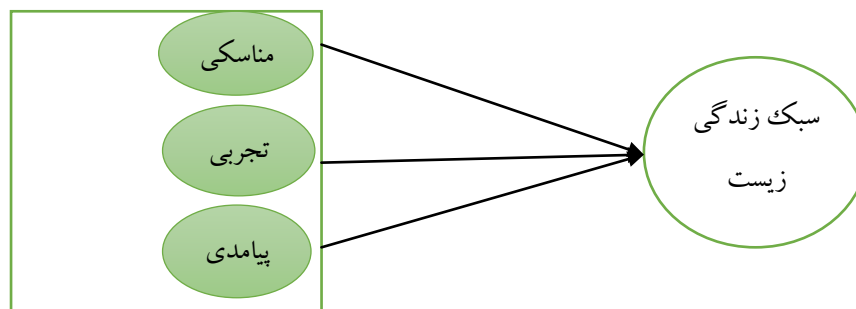
بین سبک زندگی زیست‌محیطی به تفکیک سطح تحصیلات رابطه معناداری وجود دارد.

بین دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

بین بعد مناسکی دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

بین بعد تجربی دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

بین بعد پیامدی دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

نمودار ۱: مدل تحلیلی تحقیق

روش‌شناسی

نوع تحقیق حاضر کمی بوده و از بین روش‌های مختلف کمی، از روش پیمایشی استفاده شده است. همچنین بر اساس معیار زمانی مقطعی است؛ چراکه تحقیق حاضر در سال ۱۳۹۳ در بین زنان و مردان متأهل شهر سنندج اجرا شده است. برای گردآوری داده‌ها، از پرسش‌نامه به صورت بسته پاسخ (در قالب طیف لیکرت) و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. همچنین جامعه آماری پژوهش حاضر زنان و مردان متأهل شهر سنندج می‌باشد که بر اساس آماري که از مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰ گرفته شده، تعداد آنان ۱۸۵۶۹۴ نفر سرشماری شده است. با توجه به گسترده بودن جامعه آماری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شده و برای برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است. که مقدار واریانس متغیر وابسته برابر با ۰/۳۵۸ که با جاگذاری این عدد حجم نمونه برابر با ۵۳۲ نفر می‌باشد.

$$n = \frac{Nt^2s^2}{Nd^2 + t^2s^2} = \frac{(185694)(3.84)(0.358)}{(185694)(0.0025) + (3.84)(0.358)} = 532$$

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

سبک زندگی زیست‌محیطی: به محیط اطراف که به صورت مستقیم و غیرمستقیم با ما در ارتباط می‌باشد و در آن زندگی جریان دارد محیط زیست گفته می‌شود.

محیط‌زیست در بردارنده عناصر زنده و بی‌جان و شامل ابعاد فضایی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی می‌باشد (Gregory et al, 2009: 25). سبک زندگی محیط‌زیستی به رفتارهای مسئولانه در قبال محیط‌زیست، کنش‌های فردی در جهت حفاظت از طبیعت، حفظ منابع طبیعی و تعهد و کنش‌های جمعی در قبال مسائل محیط‌زیستی و جستجوی راه‌حل برای مسائل دلالت دارد (حسین نژاد، ۱۳۹۲: ۵۹). برای سنجش این متغیر از معرف‌های (مصرف بهینه انرژی مانند آب، گاز و برق، استفاده مجدد از کالاهایی همچون بطری‌های شیشه‌ای یا کاغذهای باطله، پیگیری مسائل مربوط به محیط‌زیست، حمایت از گروه‌های محیط‌زیستی و ...) استفاده شده است.

دینداری: دینداری از جنبه‌های مهم دین است که اغلب به‌عنوان شدت اعتقادات مذهبی و مشارکت در آن تلقی می‌شود. در واقع دینداری صفت و حالت انسان درباره دین است. و به عبارتی دینداری حاصل و نتیجه همان برداشتی است که از دین ارائه می‌شود. به‌طور کلی، دینداری، یعنی داشتن اهتمام دینی به‌گونه‌ای که نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را متأثر کند (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱۳). در تحقیق حاضر متغیر دینداری در ابعاد پیامدی، تجربی و مناسکی عملیاتی شده است. برای سنجش بعد پیامدی از گویه‌های تقلب در پرداخت مالیات کار نادرستی است، با پدیده بدحجابی با قاطعیت برخورد شود، هرگاه در زندگی مشکلی برایم پیش بیاید به خداوند پناه می‌برم، دین انسان را از اعمال زشت دورنگه می‌دارد و ... و برای سنجش بعد مناسکی دینداری از گویه‌های (شرکت در نماز جماعت، شرکت در عید قربان و عید فطر، سعی می‌کنم در ماه رمضان روزه بگیرم، خواندن قرآن، شرکت در مراسم جشن و عزا در مسجد) استفاده شده است.

اعتبار و پایایی: روشی که برای اندازه‌گیری روایی پرسشنامه و گویه‌ها مندرج در آن به کار برده شده، روایی صوری است. طبق این نوع روایی، اجماع نظر متخصصان امر نشان‌دهنده از روایی محتوایی گویه‌های موجود در پرسشنامه برای اندازه‌گیری متغیرهای تحقیق است. نتایج حاصل از دیدگاه‌ها و نظرهای صاحب‌نظران این حوزه در خصوص سؤال‌ها و گویه‌های مندرج در پرسشنامه، بیان‌کننده این امر بود که با اصلاحات جزئی در گویه‌های ابزار سنجش، روایی صوری آن حاصل خواهد شد. محققین نیز با رعایت دیدگاه‌های صاحب‌نظران و اصلاح آن‌ها ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه نهایی را تنظیم نمود. پایایی گویه‌های سبک زندگی زیست‌محیطی و دینداری و ابعاد آن (مناسکی، تجربی و پیامدی) به وسیله ضریب آلفای کرونباخ برآورد شده است. برای حصول از پایایی مقیاس سبک زندگی زیست‌محیطی و دینداری و ابعاد آن (مناسکی، تجربی و پیامدی)، مطالعه مقدماتی در بین ۵۰ نفر از زنان و مردان متأهل شهر سنندج انجام گرفته و نتایج تحلیل پایایی نشان می‌دهد که گویه‌های تخصیص یافته برای اندازه هر سبک زندگی زیست‌محیطی و دینداری و ابعاد آن از پایداری درونی بالای برخوردار بوده‌اند.

جدول ۱: نتایج آزمون ضریب الفای کرونباخ

نام متغیر	تعداد گویه	ضریب آلفای کرونباخ
سبک زندگی زیست‌محیطی	۷	۰/۸۶۷
بعد مناسکی دینداری	۴	۰/۸۹۱
بعد پیامدی دینداری	۵	۰/۸۵۱
بعد تجربی دینداری	۷	۰/۹۱۲
دینداری به صورت کلی	۱۶	۰/۹۱۶

یافته‌های تحقیق

الف) یافته‌های توصیفی

نتایج به دست آمده از تحلیل توصیفی متغیرهای زمینه‌ای نشان می‌دهد که کل نمونه مورد بررسی، ۵۳/۶ درصد مرد و ۴۶/۴ درصد زن می‌باشند. کمترین سن پاسخ‌گویان ۱۹ سال و بزرگترین آنها ۵۲ سال دارد و میانگین سنی نمونه مورد تحقیق ۳۰/۳۱ سال است. از لحاظ تحصیلات از تعداد کل پاسخ‌گویان، ۱/۳ درصد در سطح ابتدایی، ۵/۸ درصد در سطح راهنمایی، ۲۶/۹ درصد در سطح دبیرستان، ۲۳/۵ درصد در سطح کاردانی، ۳۴ درصد در سطح کارشناسی که بیشتر پاسخ‌گویان در این سطح قرار گرفته‌اند و ۸/۵ درصد در سطح کارشناسی ارشد و بالاتر قرار دارند. از کل نمونه آماری مورد مطالعه، شاغلان بخش دولتی ۲۵ درصد، شاغلان بخش غیردولتی ۲۱/۸ درصد، خانه‌دار ۲۵/۴ درصد، دانشجو ۱۳ درصد و ۱۴/۸ درصد را بیکار تشکیل می‌دهد.

جدول ۲: معرفی خصوصیات جامعه مورد بررسی

متغیرها	توزیع درصدی پاسخ‌گویان
جنس:	۵۳/۶ درصد مرد و ۴۶/۴ درصد زن
وضعیت تحصیلات: ابتدایی (۱/۳)، راهنمایی (۵/۸)، دبیرستان (۲۶/۹)، کاردانی (۲۳/۵)، کارشناسی (۳۴)، کارشناسی ارشد و بالاتر (۸/۵).	
وضعیت اشتغال: شاغل بخش دولتی (۲۵)، شاغل بخش غیردولتی (۲۱/۸)، خانه‌دار (۲۵/۴)، دانشجو (۱۳)، بیکار (۱۴/۸) درصد	
سن:	حداقل سن ۱۹ و حداکثر سن ۵۲ و میانگین سن ۳۰/۳۱

برای سنجش متغیر سبک زندگی زیست‌محیطی در بین پاسخگویان، از ۷ گویه ۶ گزینه‌ای در سطح رتبه‌ای استفاده شده است. نمره ۷ نشان‌دهنده پایین‌ترین سطح سبک زندگی زیست‌محیطی و نمره ۴۲ نشان‌دهنده بالاترین سطح سبک زندگی زیست‌محیطی در بین شهروندان مورد مطالعه است. با توجه به نتایج نشان داده شده در جدول ۳، میانگین متغیر ۲۴/۰۶ با انحراف معیار ۴/۱۸ و واریانس ۱۷/۵۳ بوده است. بر اساس آماره‌های توصیفی می‌توان گفت که میزان سبک زندگی زیست‌محیطی در میان پاسخگویان (زنان و مردان متأهل شهر سنندج) متوسط رو به بالا است. نتایج آماره‌های توصیفی متغیر دینداری و ابعاد آن نشان می‌دهد که میانگین دینداری ۸۲/۴۱ با میزان چولگی ۲/۱۸- برآورد شده است. لذا، می‌توان گفت میزان دینداری در میان شهروندان مورد مطالعه در سطح متوسط به بالا قرار دارد.

جدول ۳: آماره‌های توصیفی سبک زندگی زیست‌محیطی

عنوان	کاملاً مخالفم	کاملاً موافقم	تا حدی مخالفم	تا حدی موافقم	مخالقم	موافقم
از کیفیت و سالم بودن آبی که مصرف می‌کنم آگاه هستم.	۲۰	۱۶	۳۰	۱۱۴	۱۷۳	۱۷۹
میه و سبزی را قبل از مصرف می‌شویم.	۱۲	۴	۲۱	۶۳	۱۶۵	۲۶۷
در مصرف انرژی (برق، گاز) و آب آشامیدنی صرفه‌جویی می‌کنم.	۹	۱۲	۱۳	۱۱۱	۱۸۸	۱۹۹
در استفاده از حشره‌کش‌ها به هنگام	۱۸	۱۹	۴۱	۹۳	۱۷۰	۱۹۰

۳۵/۷	۳۲	۱۷/۵	۷/۷	۳/۶	۴/۳	درصد	لزوم، حتماً نحوه استفاده از آن را مطالعه می‌کنم.
۱۱۵	۱۵۸	۱۳۴	۳۳	۲۷	۵۵	فراوانی	قوطی‌های آلومینیومی به صورت جداگانه تحویل مأمورین شهرداری می‌دهم.
۲۱/۶	۲۹/۷	۲۵/۲	۸/۱	۵/۱	۱۰/۳	درصد	
۱۰۰	۱۵۳	۱۳۵	۵۲	۳۹	۵۳	فراوانی	شیشه‌ها و کاغذها را به صورت جداگانه تحویل مأمورین شهرداری می‌دهم.
۱۸/۸	۲۸/۸	۲۵/۴	۹/۸	۷/۳	۱۰	درصد	
۲۹۴	۱۳۸	۶۲	۱۱	۷	۲۰	فراوانی	مسائل مربوط به محیط‌زیست را پیگیری می‌کنم.
۵۶/۱	۲۵/۱	۱۱/۷	۲/۱	۱/۳	۳/۸	درصد	

جدول ۴: آماره پراکندگی مربوط به متغیرهای تحقیق

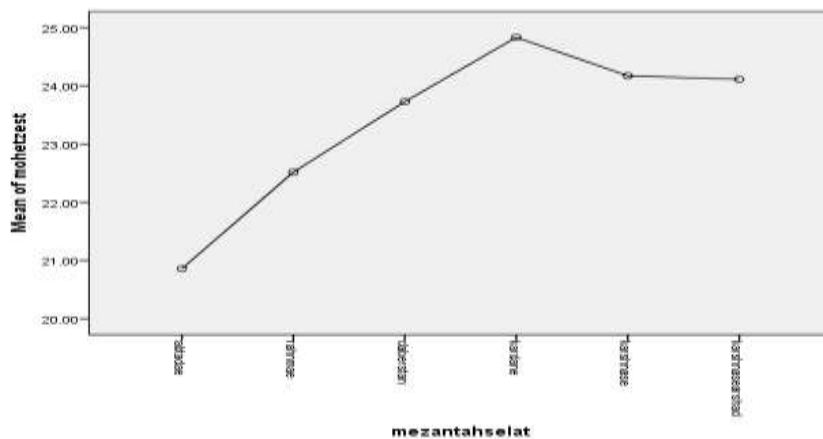
متغیر	دامنه تغییرات	مینیمم	ماکسیمم	میانگین	انحراف معیار	واریانس	چولگی	مقدار متوسط
سبک زندگی زیست‌محیطی	۲۳	۷	۳۰	۲۴/۰۶	۴/۱۸	۱۷/۵۳	-۱/۱۳۵	۱۸/۵
بعد دینداری مناسبی	۲۰	۴	۲۴	۱۹/۹۶	۳/۹۵	۱۵/۶۸	-۱/۶۹	۱۴
بعد دینداری پیامدی	۲۵	۵	۳۰	۲۶/۵۷	۳/۹۳	۱۵/۵۲	-۲/۴۸	۱۷/۵
بعد دینداری تجربی	۳۵	۷	۴۲	۳۵/۸۷	۶/۴۹	۴۲/۱۲	-۲/۱۵	۲۴/۵
دینداری کلی	۸۰	۱۶	۹۶	۸۲/۴۱	۱۲/۸۰	۱۶۳/۸۷	-۲/۱۸	۵۶

ب) یافته‌های استنباطی

برای بررسی معنی‌داری تفاوت میانگین سبک زندگی زیست‌محیطی به تفکیک سطح تحصیلات شهروندان مورد مطالعه از آزمون واریانس (F) استفاده شد. نتایج نشان داد میانگین سبک زندگی زیست‌محیطی بر حسب سطح تحصیلات شهروندان در سطح اطمینان ۹۵ درصد متفاوت است. سطح معنی‌داری آزمون F ($Sig=0/018$) کوچکتر از سطح معنی‌داری ۰/۰۵ بوده است. لذا می‌توان گفت که اختلاف در میانگین سبک زندگی زیست‌محیطی به تفکیک تحصیلات معنی‌دار بوده است. بدین معنی که با بالا رفتن میزان تحصیلات شهروندان سبک زندگی افراد نیز افزایش پیدا می‌کند و عکس این قضیه نیز صادق می‌باشد. بالاترین سبک زندگی زیست‌محیطی مربوط به گروه کاردانی و پایین‌ترین میانگین مربوط به گروه ابتدایی می‌باشد. همچنین نتایج آزمون تعقیبی LSD حاکی از آن است که اختلاف بین گروه کاردانی با گروه ابتدایی و راهنمایی و دبیرستان، گروه کارشناسی با گروه ابتدایی و راهنمایی معنی‌دار بوده است. از گروه ابتدایی تا کاردانی با افزایش سطح تحصیلات، سبک زندگی زیست‌محیطی افزایش داشته است اما بعد از آن روند کاهشی داشته است.

جدول ۵: نتایج تحلیل واریانس سبک زندگی زیست‌محیطی بر حسب تحصیلات

متغیرهای مستقل	متغیر وابسته	آزمون	گروه‌های متغیر مستقل	میانگین	مقدار F	سطح معنی‌داری	نتیجه معنی‌داری
			ابتدایی	۲۰/۸۵			
			راهنمایی	۲۲/۵۱			
میزان تحصیلات زیست‌محیطی	سبک زندگی واریانس یک‌طرفه	آنالیز واریانس	دبیرستان	۲۲/۷۱	۲/۷۵۶	۰/۰۱۸	معنی‌دار
			کاردانی	۲۴/۸۳			
			کارشناسی	۲۴/۰۱			
			کارشناسی ارشد و بالاتر	۲۴/۰۶			

نمودار ۲: نمودار میانگین سبک زندگی زیست‌محیطی به تفکیک سطح تحصیلات

نتایج تحلیل همبستگی بین سبک زندگی زیست‌محیطی و متغیر مستقل دینداری، نشان می‌دهند که همبستگی معنی‌دار و مستقیمی بین دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی وجود دارد؛ به این مفهوم که، با افزایش دینداری شهروندان میزان سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان افزایش می‌یابد به عبارتی دیگر هرچقدر میزان دینداری افزایش پیدا کند میزان سبک زندگی زیست‌محیطی همراه با آن افزایش می‌یابد، همچنین هر یک از ابعاد متغیر دینداری، یعنی بعد مناسکی، تجربی و پیامدی با میزان سبک زندگی زیست‌محیطی ارتباط معنی‌دار و مستقیمی داشتند. در ابعاد دینداری، بعد مناسکی بیشترین همبستگی و بعد پیامدی کمترین همبستگی را با سبک زندگی زیست‌محیطی از خود نشان دادند.

جدول ۶: نتایج تحلیل همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق

نام متغیرها	تعداد مشاهدات	سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی	نتیجه آزمون و نوع رابطه
بعد دینداری مناسکی	۵۳۱	۰/۰۰۱	۰/۳۸۰**	معنی‌دار و مستقیم
بعد دینداری پیامدی	۵۲۹	۰/۰۰۰	۰/۳۵۳**	معنی‌دار و مستقیم
بعد دینداری تجربی	۵۳۰	۰/۰۰۰	۰/۳۵۵**	معنی‌دار و مستقیم
دینداری کلی	۵۳۱	۰/۰۰۰	۰/۳۷۱**	معنی‌دار و مستقیم

* در سطح معنی‌داری ۰/۰۵؛ یعنی فرضیه با ۹۵ درصد اطمینان مورد تأیید است.

** در سطح معنی‌داری ۰/۰۱؛ یعنی فرضیه با ۹۹ درصد اطمینان مورد تأیید است.

ج) نتایج تحلیل رگرسیونی

در نهایت، پس از تحلیل همبستگی متغیرها، برازش کاراترین مدل رگرسیونی با کنترل پیش‌فرض‌های آن برای تبیین سبک زندگی زیست‌محیطی به وسیله متغیر دینداری و ابعاد آن بر اساس داده‌ها انجام شده است. اما برای انجام تحلیل رگرسیونی پیش‌فرض‌های نیاز است که عبارتند از:

۱. مقدار آزمون دوربین واتسون که فرض مستقل بودن خطاها یا باقی‌مانده‌ها را آزمون می‌کند دامنه این کمیت بین ۰ و ۴ است و به‌طور معمول محدوده بین ۲/۵-۱/۵ مورد قبول و نشان‌دهنده مستقل بودن باقی‌مانده‌ها از یکدیگر می‌باشد. در این تحقیق مقدار دوربین واتسون ۱/۶۷ به دست آمده که نشان می‌دهد

باقی مانده‌ها مستقل از همدیگرند.

۲. مقدار آماره آزمون F نیز نشان‌دهنده وجود رابطه خطی بین متغیرهاست.
۳. مقدار آماره آزمون VIF نیز در محدوده قابل قبول (کمتر از ۲/۵) قرار گرفته است، بدین معنا که بین متغیرهای پیش‌بین تحقیق همپوشی معنادار وجود ندارد، همچنین مقدار آماره Tolerance حداقل ۰/۴ و حداکثر ۱ می‌باشد که در تحقیق حاضر برابر ۰/۵۷۵ می‌باشد مقدار این آماره نشان‌دهنده این است بین متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیونی مشکل هم خطی وجود ندارد. بنابراین پیش‌فرض عدم وجود رابطه هم خطی بین متغیرهای پیش‌بین نیز تأیید می‌شود. از این رو پیش‌فرض‌های لازم برای استفاده از تحلیل رگرسیون در تحقیق حاضر رعایت شده است.

جدول ۷: نتایج مربوط به پیش‌فرض‌های رگرسیونی

مقدار آماره	آزمون‌ها	پیش‌فرض‌ها
۱/۶۷	دوربین واتسون	استقلال خطاها
۰/۰۰۰	F	وجود رابطه خطی
۱/۷۳۲	Vif	عدم وجود رابطه هم خطی بین متغیرها
۰/۵۷۵	Tolerance	عدم وجود رابطه هم خطی بین متغیرها مستقل

نتایج حاصل از مدل رگرسیونی خطی گام‌به‌گام نشان می‌دهد که ابعاد مناسبی و تجربی سازه دینداری وارد مدل نهایی شده است. این متغیرها توانسته‌اند حدود ۱۶ درصد از تغییرات متغیر سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان را تبیین نمایند. همچنین، بر اساس مقدار بتای (Beta) بدست آمده بین بعد مناسبی دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی، برابر ۰/۲۵۲ است. این میزان حاکی از آن است که به ازاء هر ۱

واحد افزایش در بعد مناسکی دینداری به میزان ۰/۲۵۲ به میزان سبک زندگی زیست‌محیطی افزوده می‌شود. همچنین مقدار بتای (Beta) بدست آمده بین بعد تجربی دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی، برابر ۰/۱۹۱ است. این میزان نیز حاکی از آن است که به ازاء هر ۱ واحد افزایش در متغیر تجربی بعد دینداری به میزان ۰/۱۹۱ به میزان سبک زندگی زیست‌محیطی افزوده می‌شود. و در بین ابعاد دینداری بعد مناسکی دینداری بیشترین تأثیر و بعد تجربی دینداری کمترین تأثیر معنی‌دار را بر سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان دارد. همچنین بعد پیامدی دینداری در مدل نهایی برازش شده تأثیر معنی‌داری را بر سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان نداشته است به همین خاطر از مدل نهایی خارج شده است.

جدول ۸: تحلیل رگرسیون چندگانه و خلاصه مدل برازش شده

۰/۴۰۳	ضریب همبستگی چندگانه
۰/۱۶۲	ضریب تبیین
۰/۱۵۹	ضریب تبیین تعدیل شده
۵/۵۶	خطای معیار
p=۰/۰۰۰	کمیت F=۵۰/۸۸۹

جدول ۹: آماره‌های متغیرهای باقی مانده در مدل برازش رگرسیونی

نام متغیر	B	STD.E	BETA	T	Sig
مناسکی	۰/۳۸۷	۰/۰۸۱	۰/۲۵۱**	۴/۷۷۳	۰/۰۰۰
تجربی	۰/۱۷۹	۰/۰۴۹	۰/۱۹۱**	۳/۶۳۵	۰/۰۰۰

* در سطح معنی‌داری ۰/۰۵؛ یعنی فرضیه با ۹۵ درصد اطمینان مورد تأیید است.

** در سطح معنی‌داری ۰/۰۱؛ یعنی فرضیه با ۹۹ درصد اطمینان مورد تأیید است.

بحث و نتیجه‌گیری

هرچند در هیچ فرهنگی انتخاب در مورد امور روزمره به‌طور کلی حذف نمی‌شود، اما عرصه زندگی در جامعه پیچیده امروزی، تنوع خاصی از انتخاب‌های ممکن پیش روی فرد قرار می‌دهد. در این میان، با توجه به نقش فعال دین در زندگی مردم، دین و ارزش‌های دینی و اخلاقی به‌عنوان یکی از متغیرهای اجتماعی بسیار مهم و تأثیرگذار در سبک و شیوه زندگی، مورد توجه صاحب‌نظران و اندیشمندان قرار گرفته است. بنابراین در پژوهش حاضر به بررسی رابطه دینداری و ابعاد آن (مناسکی، پیامدی و تجربی) با سبک زندگی زیست‌محیطی در بین زنان و مردان متأهل شهر سنج در روش پیمایشی پرداخته شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، دامنه سبک زندگی زیست‌محیطی در دامنه ۷ تا ۳۰ و میانگین آن ۲۴/۰۶ می‌باشد. این میزان نشان می‌دهد که سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان مورد مطالعه متوسط به بالاست. نتایج پژوهش حاضر نیز بیانگر این امر است، که سبک زندگی زیست‌محیطی به تفکیک سطح تحصیلات متفاوت بوده و با بالا رفتن تحصیلات میزان توجه به سبک زندگی زیست‌محیطی بیشتر می‌شود به‌گونه‌ای که گروه کاردانی بالاترین و گروه ابتدایی پایین‌ترین سبک زندگی زیست‌محیطی را داشتند. نتایج فوق با نتایج تحقیق بنی فاطمه و همکاران (۱۳۹۱) که بین تحصیلات و سبک زندگی زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد، همخوانی دارد. تحلیل استنباطی داده‌ها حاکی از تأیید فرضیه‌ها مطرح شده با درجه بالایی از اطمینان بود. بین دینداری و سبک زندگی زیست‌محیطی رابطه معنی‌دار و مستقیمی وجود دارد. بدین معنی که با افزایش دینداری میزان سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان مورد مطالعه افزایش پیدا می‌کند. یافته‌های پژوهش با

مباحث نظری دانشمندان و نتایج پژوهشی محققین همسویی دارد. همان‌گونه که در مباحث نظری اشاره شد، دورکیم معتقد است که دین نظام فکری است که افراد جامعه را به وسیله آن به هم پیوند می‌زند و کارکرد انضباط‌بخش، حیاط‌بخش، خوشبختی‌بخش و انسجام‌بخش دارد. وبر این توانایی بالقوه را در دین می‌بیند که بتواند بر رفتار مردم و شیوه تفکر ایشان اثر بگذارد و معتقد است که (ایده‌ها، نیروهای مؤثر در تاریخ هستند). تأثیر دینداری (التزام به باورها و عقاید دینی و به‌موجب آن اعمال دینی) بر سبک زندگی (اعمال و کنش‌های روزمره افراد) را معنادار و ممکن می‌سازد. از نظر وبر دین اساساً پاسخی به دشواری‌ها و بی‌عدالتی‌های زندگی است و می‌کوشد تا این ناکامی‌ها را توجیه کند و در نتیجه، انسان‌ها را به کنار آمدن با آن‌ها قادر می‌سازد و در برابر این مشکلات به آن‌ها اعتماد به نفس می‌بخشد. از دیدگاه بوردیو، وجود عناصر دینی در فرهنگ موجود در محل زندگی افراد، بر الگوی رفتار یا سبک زندگی افراد تأثیر می‌گذارد، و در نهایت سبک‌های زندگی آنها تحت نفوذ دین، یا کاهش نفوذ دین شکل سنتی یا مدرن می‌گیرد. نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق احمدی و همکاران (۱۳۹۱)، کرم قهی و همکاران (۱۳۹۲)؛ مینکلر (۲۰۰۴) و کاهله (۲۰۰۵) همخوانی دارد. بدین معنی که متغیر دینداری بر سبک زندگی افراد تأثیرگذار است. و از دیگر نتایج تحقیق این‌که، بین بعد دینداری مناسکی، بعد دینداری پیامدی و بعد دینداری تجربی رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد. در واقع می‌توان گفت مفهوم سبک زندگی منعکس‌کننده طیف کاملی از ارزش‌ها، عقاید و باورهای دینی محسوب می‌گردد. بر این مبنای سبک و شیوه زندگی که شامل مجموعه عقاید، باورها و عواملی که هر فرد، زندگی خود را بر اساس آن تنظیم می‌نماید تا حد بسیاری متأثر از

اعتقادات و ارزش‌های دینی و نیز مناسک و فعالیت‌های اجتماعی مذهبی می‌باشد، چراکه بسیاری از افراد دیندار بسیاری از شیوه‌های زندگی خود را بر اساس دین تعیین می‌نمایند. لذا، نقش دینداری و ابعاد آن بر سبک زندگی به‌طور عام و به سبک زندگی زیست‌محیطی به‌طور اخص کاملاً مشهود است. نتایج رگرسیون گام‌به‌گام نشان داد که متغیرهای بعد دینداری مناسکی و تجربی وارد مدل نهایی شده و این متغیرها توانسته‌اند حدود ۱۶ درصد از واریانس متغیر سبک زندگی زیست‌محیطی شهروندان مورد مطالعه را تبیین نمایند. نکته پایانی این که اگر می‌خواهیم که نسل آینده از طبیعت و محیط‌زیست طبیعی که یک نعمت خدادادی است بهره‌مند شود، ضروری است که اندکی در فعالیت‌های زیست‌محیطی خود تأملی نو داشته باشیم. دین و دینداری بر روی سبک زندگی افراد تأثیر بسزایی دارد. بنابراین اهتمام در افزایش و یا آموزش ارزشهای اخلاقی و دینی و نهادینه سازی آنها از همان اوایل کودکی می‌تواند در افزایش سبک زندگی زیست‌محیطی افراد کمک نماید. حال اگر بخواهیم در راستای نتایج تحقیق حاضر به یک مفهوم کلیدی اشاره بکنیم، آن توجه عمقی به ترویج بیشتر اندیشه‌های دینی نه با توسل به شیوه‌های پیشین، بلکه از طریق روش‌های غیر مستقیم با درگیر کردن انبوهی از متخصصین از قشرهای مختلف است تا این فرهنگ در جامعه نهادینه شود که یقین بدانند ثبات جامعه در گرو عمل به آموزه‌های دینی است که یکی از پیامدهای آن می‌تواند به ارتقای سبک زندگی زیست‌محیطی بی‌انجامد.

منابع

- احمدی، عزت اله؛ اسمعیلی طویل، یونس و رسولی، زهره (۱۳۹۱)، بررسی سبک زندگی و عوامل مرتبط با آن در بین دانشجویان مرکز جامع علمی-کاربردی زندان تبریز، *جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، سال اول، شماره دوم، صص ۱-۳۱.
- ارمکی، آزاد؛ شالچی، وحید (۱۳۸۴)، دوجهان ایرانی: مسجد و کافی شاب، *نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، شماره چهارم، صص ۱۶۳-۱۸۴.
- بنسون، جان (۱۳۸۲)، *اخلاق محیط زیست*. ترجمه عبدالحسین وهاب‌زاده، مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- بنی فاطمه، حسین؛ روستایی، شهرام؛ عزیززاده اقدم، محمدباقر و حسین نژاد، فهیمه (۱۳۹۱)، بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و سبک زندگی محیط زیستی در بین شهروندان شهر تبریز، *دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، شماره دوم، صص ۳۱-۵۶.
- حسین نژاد، فهیمه (۱۳۹۱)، بررسی سبک زندگی زیست محیطی شهروندان شهر تبریز، *دانشگاه تبریز، گروه حقوق و علوم اجتماعی*، صص ۱-۸۵.
- شهابی، محمد (۱۳۸۶)، سبک‌های زندگی جهان و طنانه در میان جوانان ایرانی و دلالت‌های سیاسی آن، کتاب الگوهای سبک زندگی ایرانیان، *مجموعه مقالات*، تهران: نشر پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.

- عباس زاده، محمد؛ میرزایی، مجتبی (۱۳۹۳)، نقش دین در توسعه شبکه اعتماد اجتماعی مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه تبریز، *مجله فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال چهارم، شماره دوم، صص ۲۲۴-۲۰.
- عزیزاده اقدم، محمدباقر؛ سلطانی بهرام، سعید؛ احمدی، آرمان (۱۳۹۲)، بررسی پدیده آنومی اجتماعی در بین شهروندان حاشیه‌نشین شهر تبریز، *مجله پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، سال سوم، شماره دوم، صص ۱-۱۶.
- عزیزاده اقدم، محمدباقر (۱۳۸۸)، مطالعه سبک زندگی سلامت محور شهروندان: امیدها و بیم‌ها (مطالعه موردی شهر تبریز)، رساله دکتری رشته جامعه‌شناسی، *دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، صص ۱-۱۰.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۲)، *مصرف و سبک زندگی*، قم، انتشارات صبح صادق.
- فیلیپ دیلیو، ساتن (۱۳۹۲)، *درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط زیست*، ترجمه صادق صالحی، تهران: انتشارات سمت.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳)، *انسان‌شناسی شهری*، تهران: نشر نی.
- فولتز، ریچارد؛ دنی، فردریک؛ بهاء‌الدین، عزیزیان (۱۳۹۳)، *اسلام و محیط‌زیست*، ترجمه خواجه حسینی، محمد، معین‌الدینی، سید شهاب‌الدین، انتشارات: جهاد دانشگاهی مشهد.
- فیروز جاه رحمانی، علی؛ سهرابی، سعیدیه (۱۳۹۲)، بررسی جامعه‌شناختی رابطه

- بین سبک زندگی و دینداری مورد مطالعه شهر ساری، *مجله پژوهش‌های علم و دین*، سال چهارم، شماره اول، صص ۶۰-۲۹.
- کرم قهی، محمدتقی (۱۳۹۲)، سنجش بررسی رابطه دینداری و سبک زندگی (مطالعه موردی زنان ۲۰ ساله و بیش‌تر شهر تهران)، *مجله زن در فرهنگ و هنر*، دوره ۵، شماره ۱، صص ۸۵-۱۰۱.
- کوزر، لوئیس آلفرد (۱۳۷۳)، *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۲)، *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موفقیان، انتشارات نشر نی، چاپ دوم.
- مجدی، علی‌اکبر؛ صدر نبوی، رامپور؛ بهروان، حسین؛ هوشمند، محمود (۱۳۸۹)، سبک زندگی جوانان ساکن شهر مشهد و رابطه آن با سرمایه فرهنگی و اقتصادی والدین، *مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، شماره ۱۶، صص ۱۳۱-۱۶۲.
- مهدوی، مسعود؛ ریاحی، وحید (۱۳۸۲)، عوامل فرهنگی و اجتماعی در تقابل و تعامل با محیط‌زیست: مطالعه موردی اراک، *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی*، شماره ۴۷، صص ۱۴۸-۱۳۵.
- نصرتی، شیماء؛ ذوالفقاری، ابوالفضل (۱۳۹۱)، تأثیر دینداری بر سبک زندگی جوانان تهرانی، *پژوهش‌های اجتماعی*، شماره ۵، صص ۱۰۱-۱۱۷.

- نصرتی، شیما؛ ذوالفقاری، ابوالفضل (۱۳۹۱)، تأثیر میزان دینداری بر سبک زندگی جوانان تهرانی، *فصلنامه پژوهش اجتماعی*، سال چهارم، شماره چهاردهم، صص ۱۱۷-۱۰۱.
- نیازی، محسن؛ کارکنان نصرآبادی، محمد (۱۳۹۰)، بررسی رابطه بین میزان دینداری و سبک زندگی شهروندان مطالعه موردی شهروندان شهر کاشان، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره شانزدهم، صص ۲۱۳-۱۷۳.
- هایامی، یوجیرو (۱۳۸۶)، *اقتصاد توسعه: از فقر تا ثروت ملل*، ترجمه غلامرضا آزاد ارمکی، تهران: انتشارات نشر نی، چاپ دوم.
- همیلتون، ملکم. (۱۳۷۷). *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- Azam, Afshan & et.al (2010), "Impact of 5-D of Religiosity on Diffusion Rate of Innovation", *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 2, No. 17, pp. 177-185.
- Barry, John (1999), *Environment and Social Theory*, London: Routledge.
- Bradford, Verter (2003), "Theorizing Religion with Bourdieu against Bourdieu", *Sociological Theory*, Vol. 21, No. 2.
- Brunso, K., and Grunert, G., (2004), Closing the Gap between Values and Behavior a Means-end Theory of Life Style, *Journal of Business Reserch* 57. Pp.670-665.
- Bruderer Enzler, Heidi (2015), Consideration of Future Consequences as a Predictor of Environmentally Responsible Behavior Evidence From a General Population Study, *Environment*

and Behavior July 2015 vol. 47 no. 6 618-643.

- Chaney, David. (1996), *Lifestyles*, New York and London: Routledge.
- Dietz, Thomas, Sten, Paul. Guagnano, Gregry (1998), *Social Structural and Social Psychological Bases of Environmental Concern in Environment and Behavior*. V30 n4 p450 (22).
- Featherstone, Mike (1991), *Consumer Cculture and Postmodernism*, London: sage Publication.
- Gatersleben, B. White, E. Abrahamse, W. Jackson, T. Uzzell, D. (2009), *Materialism and Environmental Concern Examining Values and Lifestyle Choices among Participants of the 21th Century Living Project*, Resolve Working paper in <http://www.surrey.ac.uk/resolve/>.
- Gregory, K. Simmons, I. Brazel, A. Day, J. Keller, E. Sylvester, A. Yanez, A (2009), *Environmental Sciences: A Student's Companion*, London: Sage Publication.
- Jensen, mikael (2007), *lifestyle: suggesting mechanisms and a definition from a cognitive science perspective*, Springer science - business media.
- Kahle, L.R.; Kau, A.; Tambyan, S.; Tan, S. & K, Jung (2005). "Religion, Religiosity, and Values, Implication For Consumer Behavior", in Haugtredt, c.p., Merunka, D. and Warlop, I.(Eds), the la londa Seminar, 32nd International research Seminar in Marketing, La Londa- les- Maures, pp.245-259.
- Leslie, G. R., Larson, R. F., & Gorman B.L (1994) *Introductory Sociolgy*, Oxford Un. Press.
- Minkler, L. & M. Cosgel (2004), "Religion and Consummation", University of Connecticut. <http://www.econ.unconn.edu> [Dec 2010].

- Paraschiva, Petruta & Nicoleta, Maria (2011), "Way of Approaching Religiosity in Psychological Research", The Journal of International Social Research, Issue. 18, Vol. 4, pp. 362-352.
- Sobel, Michael, (1981), Lifestyle Expenditure in contemporary American: Relations between stratification and culture, American behavioral scientist, vol. 26. No. 4pp. 521- 533.
- Tobler, Christina (2011), "Green Consumer Behavior", Environment and Sustainability of the ETH Domain (CCES), p: 1-179.
- Matthew, Wood, and Christopher Bunn (2009), "Strategy in a Religious Network", Sociology, Vol. 1, No. 43.